

Ορθοδοξία και Φυσικό Περιβάλλον Θεολογική Οικολογία και Οικολογική Θεολογία

**Εορτή της Ινδίκτου (1^η Σεπτεμβρίου) και απαρχή του νέου Εκκλησιαστικού έτους.
Ημέρα αφιερωμένη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στο φυσικό περιβάλλον**

Κατά παράδοση αιώνων η 1^η Σεπτεμβρίου εκάστου έτους έχει ορισθεί υπό του πανσέπτου και τηλαυγούς Οικουμενικού Πατριαρχείου ως ημέρα της εορτής της Ινδίκτου, η οποία αποτελεί για την Ορθόδοξη Εκκλησία την απαρχή του νέου εκκλησιαστικού έτους, την λεγομένη εκκλησιαστική πρωτοχρονιά. Από δε του έτους 1989 η Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου έχει αφιερώσει την ημέρα αυτή στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, και στην από Θεού δημιουργηθείσα κτίση

Οι πρώτες ανησυχίες και γόνιμες πρωτοβουλίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου για το λεγόμενο «Οικολογικό Ζήτημα» εκδηλώθηκαν αρχικώς κατά την «Γ΄ Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη» που πραγματοποιήθηκε κατά το έτος 1986 στη Γενεύη υπό την προεδρία του εκπροσώπου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Στη συνέχεια ακολούθησαν διάφορα Διορθόδοξα Οικολογικά Συνέδρια στη Σόφια (1987), στην Πάτμο (1988) και στο Μινσκ (1988).

Σε σχετικό άρθρο του ο τότε Αρχιγραμματεύς της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου (νυν Μητροπολίτης Προύσης) κ. Ελπιδοφόρος έγραφε: «Προάγγελος του πρωταγωνιστικού ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο ζήτημα αυτό είναι η χριστουγεννιάτικη Εγκύκλιος του Πατριάρχου Δημητρίου του έτους 1988».

Σε συνέχεια της Εγκυκλίου εκείνης ύστερα από πρόταση του Οικουμενικού Πατριάρχου Δημητρίου, η Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου αφιέρωσε την 1^η Σεπτεμβρίου εκάστου έτους (εορτή της Ινδίκτου) στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (Συνοδική Απόφαση της 6^{ης} Ιουνίου 1989). Τον Σεπτέμβριο του ιδίου έτους ο αοίδιμος Δημήτριος εξαπέλυσε και το πρώτο εγκύκλιο Μήνυμά του καθιερώνοντας τοιουτοτρόπως την λεγομένη «Οικολογική θεολογία» ή «Θεολογική Οικολογία», δηλαδή την Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση και θεώρηση του «οικολογικού ζητήματος», που έχει ως στόχο την αφύπνιση των συνειδήσεων για την προστασία όλης της κτιστής δημιουργίας, η οποία «στενάζει» λόγω του ακόρεστου και άπληστου σύγχρονου ανθρώπου που διακρίνεται για τον άκρατο καταναλωτισμό και τον εγωιστικό ατομικό υλικό ευδαιμονισμό του.

Μεγαλύτερη και ουσιαστικότερη ώθηση και μάλιστα σε διεθνές επίπεδο του οικολογικού ζητήματος έδωσε ο νυν Παναγιώτατος Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος Α΄(1991), ο οποίος συστηματικώς, καθ' έκαστον έτος, στην εορτή της

Ινδίκτου εξαπολύει επικαιροποιημένο πάντοτε εγκύκλιο Μήνυμα με «Οικολογικό – θεολογικό» περιεχόμενο αποβλέποντας στην πνευματική εγρήγορση και αφύπνιση των λαών και των ηγετών της γης. Αναλόγου περιεχομένου είναι και το επίσημο κείμενο της Ινδίκτου, το οποίο καταγράφεται στον λεγόμενο «Κώδικα της Ινδίκτου» και υπογράφεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την Ιεραρχία του Θρόνου. Προς δε τον σκοπό τούτο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα κατά τακτά χρονικά διαστήματα συγκαλούμενα θερινά διεθνή οικολογικά σεμινάρια και συνέδρια στην Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, καθώς επίσης και τα λεγόμενα διεθνή «Εν πλω» συμπόσια, τα οποία αποτελούν αμφοτέρωθεν έργο εμπνεύσεως και πρωτοβουλίας του Πατριάρχου Βαρθολομαίου.

Στο πλαίσιο αυτό δημοσιεύουμε ορισμένα σημεία από ένα βαθύτατα θεολογικό κείμενο του Πατριαρχικού Μητροπολίτου Περγάμου, Καθηγητού Πανεπιστημίου και Ακαδημαϊκού κ. Ιωάννου Ζηζιούλα, υπό τον τίτλο: «Η Ορθοδοξία και το πρόβλημα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος», το οποίο δημοσιεύθηκε στον τόμο των πρακτικών του Διατμηματικού Συμποσίου: «Ορθοδοξία και φυσικό περιβάλλον» (Α.Π.Θ, 2007).

Γράφει λοιπόν ο Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης: «... Μέσα στη γενική αυτή βραδύτητα, με την οποία συνειδητοποιείται στις μέρες μας η σοβαρότητα του προβλήματος της προστασίας της φύσεως, κινείται και η χριστιανική Εκκλησία. Είναι δυστυχώς πολλοί εκείνοι που διερωτώνται γιατί να ασχολούμεθα οι Χριστιανοί με το λεγόμενο «Οικολογικό Πρόβλημα». Οι κατηγορίες των Χριστιανών που σκέπτονται κατ' αυτόν τον τρόπο είναι κυρίως δύο. Είναι πρώτα εκείνοι που πιστεύουν ότι σκοπός της Εκκλησίας του Χριστού είναι η σωτηρία των ψυχών και μόνον: Κάθε τι το υλικό είναι γι' αυτούς δευτερεύον, αν όχι εμπόδιο για τη σωτηρία της ψυχής. Για τους χριστιανούς αυτούς ο υλικός κόσμος είναι προσωρινός και προορισμένος να αντικατασταθεί στη βασιλεία του Θεού με ένα κόσμο άυλο ή πνευματικό.

Η δεύτερη κατηγορία των Χριστιανών που αδιαφορούν για το οικολογικό πρόβλημα είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι το πρόβλημα στη φύση του είναι πολιτικό, επιστημονικό και τεχνοκρατικό. Τι δουλειά έχουν η Εκκλησία και η Θεολογία με το θέμα αυτό; Ας το αντιμετωπίσουν οι πολιτικοί και οι επιστήμονες. Η Εκκλησία και η θεολογία έχουν άλλου είδους έργο να επιτελέσουν...

Είναι, λοιπόν, ανάγκη να δούμε οι Ορθόδοξοι, και όλοι οι Χριστιανοί τους λόγους για τους οποίους η πραγματική εφιαλτική σοβαρότητα του προβλήματος αφορά και σε μας, στη μαρτυρία και την αποστολή μας. Είναι ιδιαίτερα για μας τους Ορθόδοξους επιβεβλημένο να πάρουμε στα σοβαρά το πρόβλημα αυτό και να το εντάξουμε στις πιο επείγουσες προτεραιότητές μας. Είναι ανάγκη να καταλάβουμε ότι, αν δεν κάνουμε κάτι τέτοιο, γινόμαστε υπόλογοι έναντι του Θεού για την πιο ασυγχώρητη ολιγωρία και αμαρτία...

Ο Μητροπολίτης Περγάμου κ. Ιωάννης εντοπίζοντας τα αίτια που προκαλούν το λεγόμενο «οικολογικό πρόβλημα», αναφέρει μεταξύ άλλων και τα εξής: «... η ατομοκρατική θεώρηση του ανθρώπου και των όντων γενικά. Το πρόβλημα αυτό... έχει

σχέση με την τάση του ανθρώπου να κατατεμαχίζει τον κόσμο, να τον αναλύει πρώτα, ώστε να μπορεί στη συνέχεια με το λογικό του να τον συνθέτει σε χρήσιμες και αποδοτικές ή παραγωγικές ενότητες. Έτσι αντί να βλέπει ο άνθρωπος τόσο τον εαυτό του όσο και κάθε ον σε σχέση οργανική με τα άλλα όντα, τα βλέπει όλα σαν άτομα, περιλαμβανομένου και του εαυτού του. Αποτέλεσμα αυτής της στάσεως είναι ο μύθος ότι μπορεί ένας συγκεκριμένος άνθρωπος να αποτελέσει κέντρο υπάρξεως, να στραφεί δηλαδή όλος ο κόσμος γύρω από τον άξονα του ατόμου του, και να αποτελέσει τον υπηρέτη του. Αντί να βρίσκει την ταυτότητα των άλλων όντων σε σχέση με τον εαυτό του.

Στη θεολογική γλώσσα αυτό λέγεται «πτώση του ανθρώπου» σε «θεό» της δημιουργίας. Ο άνθρωπος έτσι κατατεμαχίζει την κτίση, αλλά και την ίδια του τη φύση. Ο Αδάμ από έννοια περιληπτική, γίνεται διασπαστική, και έτσι γεννιέται η αμαρτία και ο θάνατος, που δεν είναι τίποτε άλλο από τη διάσπαση του κόσμου και της ίδιας της ανθρωπότητας σε χωριστά όντα.

Αυτή η αντίληψη του ανθρώπου ως ατόμου δημιουργεί προβλήματα στη συνύπαρξή του με τους άλλους ανθρώπους στο κοινωνικό επίπεδο της σχέσεως του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον. Κάθε άνθρωπος βλέπει τον εαυτό του σαν κέντρο του σύμπαντος, και για να υποτάξει το φυσικό περιβάλλον του προς σκοπούς και τις επιθυμίες του, το κατατεμαχίζει και αυτό σε άτομα. Ύστερα, για να είναι αποδοτικότερος αυτός ο κατατεμαχισμός, το συνθέτει με τη βοήθεια των νόμων της λογικής του, και έτσι στο μεν κοινωνικό επίπεδο εμφανίζεται ο κολλεκτιβισμός, στο δε οικολογικό επίπεδο η τεχνοκρατική τεχνολογία. Η ατομοκρατία, συνεπώς, βρίσκεται στη ρίζα του οικολογικού προβλήματος.

Συναφές πνευματικό και ηθικό πρόβλημα, συνδεδεμένο με την ατομοκρατία, είναι η ευδαιμονιστική αντίληψη της ζωής. Η αναζήτηση της ατομικής ευτυχίας γίνεται «ατομικό δικαίωμα» (βλ. Αμερικάνικο Σύνταγμα, εμπνευσμένο από τα ιδεώδη του Διαφωτισμού). Τούτο σημαίνει ότι ο άνθρωπος, ο κάθε άνθρωπος, έχει δικαίωμα να χρησιμοποιεί τον υλικό κόσμο, προκειμένου να επιτύχει την ατομική ή ομαδική του ευδαιμονία, πράγμα που δημιουργεί στο κοινωνικό επίπεδο ένα ανταγωνισμό διεκδικήσεων, παροχών και απολαύσεων, με πλήρη παραθεώρηση των συνεπειών που θα έχουν οι ατομικές ή ομαδικές αυτές διεκδικήσεις για το φυσικό περιβάλλον. Το οικολογικό πρόβλημα γίνεται έτσι θέμα ήθους και νοοτροπίας, ζήτημα πνευματικής στάσεως απέναντι του κόσμου. Ο ευδαιμονισμός των σύγχρονων ανθρώπων τροφοδοτεί την οικολογική κρίση.

Όλα αυτά και πολλά άλλα τα οποία θα μπορούσε κανείς να προσθέσει, σημαίνουν ότι το οικολογικό πρόβλημα έχει βαθύτατες πνευματικές διαστάσεις και δεν μπορεί να λυθεί χωρίς μια ριζική «μετάνοια του ανθρώπου», δηλαδή χωρίς μια αναθεώρηση της όλης σχέσεώς του με τον υλικό κόσμο. Η χριστιανική θεολογία, η οποία, όπως είδαμε, έχει μεγάλο μερίδιο ευθύνης για την εμφάνιση του οικολογικού προβλήματος, πρέπει να

συντελέσει στη δημιουργία μιας νέας στάσεως του ανθρώπου προς την υλική κτίση, να της δώσει την αξία που της ανήκει και να θέσει τον άνθρωπο σε σωστή σχέση μαζί της...

Ο κόσμος αυτός είχε μια αρχή, με την απόλυτη έννοια του «ην ποτέ ότε ουκ ην», και συνεπώς απειλείται με αφανισμό, αφού στη φύση του δεν είναι αιώνιος. Τη θέση αυτή εκφράζει το χριστιανικό δόγμα της δημιουργίας του κόσμου από το μηδέν στην απόλυτη οντολογική έννοια του όρου. Στην περίπτωση αυτή, για να επιβιώσει ο κόσμος δεν μπορεί να ανατρέξει σε δυνάμεις που βρίσκονται μέσα στην ίδια του τη φύση, αφού από τη φύση του είναι θνητός και όχι αιώνιος, αλλά εξαρτάται από τη βούληση Εκείνου που τον έφερε στην ύπαρξη. Για να ζήσει συνεπώς, ο κόσμος θα πρέπει να βρίσκεται σε διαρκή κοινωνία με το δημιουργό του. Κάθε διακοπή της κοινωνίας αυτής σημαίνει τον αφανισμό του κόσμου, αν όχι αυτομάτως, πάντως τελικώς. Αυτή είναι η θέση της πατερικής διδασκαλίας για τη δημιουργία του κόσμου.

Στη διδασκαλία αυτή υπονοούνται τα εξής: (α) ότι ο κόσμος δεν μπορεί να επιβιώσει αναγκαστικά, δηλαδή με τη βοήθεια νόμων που ενυπάρχουν στη φύση του έστω και αν θεωρηθή ότι αυτούς τους νόμους τους έθεσε μέσα στον κόσμο ο ίδιος ο Δημιουργός, διότι κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι ο Θεός δημιουργώντας τον κόσμο δημιούργησε κάτι από τη φύση του αιώνιου και κατ' ανάγκην είναι, συνεπώς, υπόθεση όχι ανάγκης, αλλά ελευθερίας, πράγμα που θα δούμε σε λίγο τι σημαίνει. (β) ότι ο Θεός που ελεύθερα με τη βούλησή Του έφερε στην ύπαρξη τον κόσμο, αφού θέλησε να υπάρχει ο κόσμος, δεν μπορεί παρά να θέλει πάντοτε την ύπαρξή του, διότι δεν προσιδιάζει σε έναν αιώνιο Θεό η ανατροπή της αρχικής βουλήσεώς Του (αμεταμέλητα τα χαρίσματα του Θεού). Έχουμε έτσι μια κάπως περίπλοκη εικόνα, που συνιστά τη θέση της Εκκλησίας μπροστά στη φύση και τη μοίρα του υλικού κόσμου. Από τη μια μεριά ο κόσμος αυτός ως αποτέλεσμα της βουλήσεως και όχι της φύσεως του Θεού είναι στη φύση του θνητός και υπόκειται στον αφανισμό, και από την άλλη μεριά ακριβώς επειδή προέρχεται από τη βούληση του Θεού είναι προορισμένος να υπάρχει πλην όμως όχι λόγω δυνάμεων που κρύβει μέσα του, αλλά λόγω μιας ελεύθερης σχέσεως και κοινωνίας του με το Θεό. Στο σημείο αυτό εμφανίζεται η τεράστια σημασία του ανθρώπου...

Τα βιβλικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας, και που αποτέλεσαν τη βάση για την πατερική αντίληψη του ανθρώπου είναι ότι ο άνθρωπος πλάστηκε στο τέλος, αφού δημιουργήθηκε ολόκληρος ο άλλος κόσμος, και πλάστηκε με υλικό από την υλική δημιουργία. Και το άλλο είναι ότι ο Θεός έκτισε τον άνθρωπο «κατ' εικόνα και ομοίωσή» Του. Τα δύο αυτά στοιχεία οδήγησαν τους Πατέρες της Εκκλησίας στην αντίληψη ότι ο άνθρωπος αποτελεί κρίκο μεταξύ του Θεού και του υλικού κόσμου, ενσωματώνοντας ως είδος «μικρόκοσμου» ολόκληρη την υλική δημιουργία, τον «μαρκόκοσμο», και συνδέοντάς την με τον Θεό. Θα μπορούσαμε, συνεπώς, να πούμε ότι ο άνθρωπος πλάστηκε για να ενώσει στο πρόσωπό του τον υλικό κόσμο με το Θεό και να τον κάνει έτσι να ζήσει αιώνια. Αυτός είναι ο προορισμός του ανθρώπου, ο οποίος τον καθιστά πιο σημαντικό και υπό τους αγγέλους, αφού αυτοί δεν μετέχουν στην υλική κτίση...

Έτσι συνδυάζοντας το «λογικό», το «κυριαρχικό» και το «αυτεξούσιο»- στοιχεία που κατά την Πατερική παράδοση αποτελούν το «κατ' εικόνα»- ο άνθρωπος οδηγείται στη δημιουργικότητα, η οποία είναι ίσως η πεμπτουσία του «κατ' εικόνα». Ο άνθρωπος, συνεπώς, ως εικόνα του Θεού, παίρνει στα χέρια του τον υλικό κόσμο, το φυσικό του περιβάλλον, όχι για να το αφήσει όπως είναι, αλλά για να το μεταμορφώσει «εις είδος και κάλλος» και να του θέσει την προσωπική του σφραγίδα. Ακριβώς αυτή η ικανότητα του ανθρώπου είναι το δίκωπο μαχαίρι στο θέμα της οικολογίας, αφού με την ικανότητα αυτή ο άνθρωπος μπορεί να μεταπλάσει το φυσικό περιβάλλον για να το χρησιμοποιήσει για τον εαυτό του, ή να το μεταπλάσει, για να το φέρει σε κοινωνία με το Θεό. Στην πρώτη περίπτωση περιορίζει τη φύση στα όρια της φθοράς, ενώ στη δεύτερη την απελευθερώνει από αυτά και γίνεται «ιερέυς» της αναφέροντάς την στο Θεό και σωτήρα της, δίνοντας αιώνιο νόημα σε πράγματα φθαρτά και πεπερασμένα...

Το να θέσει κανείς ηθικούς κανόνες που να διδάσκονται στα σχολεία είναι χρήσιμο. Αλλά οι άνθρωποι δεν υπακούουν στους ηθικούς κανόνες χωρίς κάποιο εσωτερικό κίνητρο και χωρίς την ελεύθερη συγκατάθεσή τους. Η ηθική λύση, για να εφαρμοσθεί, προϋποθέτει εσωτερική μεταμόρφωση, ώστε να γίνεται αποδεκτή ελεύθερα από τους ανθρώπους.

Έτσι η επιτυχής αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος θα παραμένει σε κάθε περίπτωση υπόθεση ήθους και όχι ηθικής, νοοτροπίας και στάσεως απέναντι στον κόσμο και στο Θεό και όχι κανόνων δικαίου. Ίσως για κανένα άλλο θέμα η σημασία της Εκκλησίας να μην είναι τόσο καίρια όσο για το οικολογικό πρόβλημα. Μέσα στην Εκκλησία ο άνθρωπος εθίζεται από τη νηπιακή του ακόμα ηλικία στο να παίρνει μια ορισμένη θέση έναντι του περιβάλλοντός του, του φυσικού και του κοινωνικού. Εκεί θα μάθη να σέβεται και να τιμά την ύλη, κατά τη φράση του Αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού, ως οργανικό στοιχείο της σχέσεώς του με το Θεό. Μια Εκκλησία που έχει εξοβελίσει την ύλη από την λατρεία- ή τα νήπια από τη λατρεία, γιατί ενοχλούν την «πνευματικότητα» των μεγάλων- δεν μπορεί να περιμένει ανθρώπους που θέτουν το φυσικό περιβάλλον σε ίση μοίρα και σπουδαιότητα με το ίδιο το πρόσωπό τους. Η Εκκλησία πρέπει να είναι σωστή σε όλα αυτά, για να γίνει χώρος εθισμού των ανθρώπων σε ένα νέο ήθος. Ας προσέξει η Ορθόδοξη Εκκλησία το σημείο αυτό, γιατί πολύ το έχει παραμελήσει για χάρη μιας δήθεν πιο πνευματικής ή ηθικής θρησκευτικότητας».